

KAZIMIERZ ZABIEROWSKI, MARIA MORA, TERESA OLBRYCHT,
HENRYKA SIENKO

CHARAKTER I SPOSOBY PRODUKCJI W RÓŻNYCH FORMACH SPOŁECZNO-GOSPODARCZYCH ROLNICTWA WOJEWÓDZTWA KROŚNIĘSKIEGO *

Na tle szerokiej i wielostronnej analizy gospodarstw rolniczych województwa krośnieńskiego, znajdujących się w różnych układach ekonomiczno-organizacyjnych i odmiennych warunkach przyrodniczych, poszukiwano przyczyn uzasadniających przekształcenia w charakterze i sposobach produkcji rolniczej.

I. WSTĘP

Poziom produkcji rolniczej, jej struktura i organizacja zależne są od wielu różnorodnych czynników. Wymienić tu należy przede wszystkim warunki przyrodnicze, ekonomiczne i społeczne. Pozwalają one na dokonanie wyboru alternatywnych metod gospodarowania oraz sposobów zorganizowania procesów produkcji. Do czynników wywierających istotny wpływ na charakter i sposób produkcji rolniczej należy zaliczyć między innymi typ gospodarczy¹ i wielkość gospodarstwa.

Od wielu lat prowadzona jest nie kończąca się dyskusja co do optymalnej wielkości gospodarstwa rolniczego. Przeważa w niej jednak pra-

* Badania były częściowo finansowane przez Wydział Nauk Rolniczych i Leśnych PAN. Niniejszy artykuł jest syntetycznym ujęciem szerszego opracowania naukowego.

¹ Przez pojęcie typu gospodarczego Z. Wojtaszek [2] rozumie utrwaloną i przeważającą w danym rejonie postać gospodarstwa o określonej organizacji i efektach gospodarczych.

widłowy pogląd, że nie ma w tym zakresie żadnych sztywnych i jednoznacznych normatywów. Tak więc zarówno typ, jak i wielkość gospodarstwa przyjąć należy jako czynniki decydujące w znacznym stopniu o charakterze i sposobie produkcji rolniczej.

Celem badań prowadzonych w latach 1979 i 1980 było odzwierciedlenie przyczyn powodujących przekształcenia w charakterze i sposobie produkcji w różnych formach społeczno-gospodarczych² rolnictwa woj. krośnieńskiego. Badania szczegółowe poprzedzono analizą rolnictwa państwowego, spółdzielczego i indywidualnego na tle całokształtu gospodarki rolnej w województwie. Wyboru jednostek do badań dokonano w sposób celowy, biorąc pod uwagę ich typowość w badanym regionie oraz możliwości uzyskania wieloletnich informacji.

II. ZAŁOŻENIA METODYCZNE

Jako reprezentanta rolnictwa państwowego wybrano PPGR Lutowiska, w którego skład w okresie prowadzenia badań wchodziło pięć zakładów PGR: Czarna, Lutowiska, Michniowiec, Moczary i Smolnik³. Starano się przedstawić dynamikę przemian na przykładzie takiej jednostki, która pomimo zmian organizacyjnych charakteryzowała się stabilnością kadry kierowniczej. Analizą objęto 21-letni okres, tj. od roku 1958/59 do 1978/79. Empiryczny materiał do badań zaczerpnięto z dokumentacji księgowej PPGR Lutowiska i sprawozdawczości Zjednoczenia PPGR w Krośnie. Ponadto wykorzystano materiały statystyczne odnoszące się do woj. krośnieńskiego oraz wywiady z kwestionariuszem przeprowadzone ze specjalistami zatrudnionymi w PPGR i pracownikami Urzędu Gminy.

Wyjaśnić należy, że charakterystykę typu produkcyjnego przedsiębiorstwa przeprowadzono według 16-stopniowej skali [13]. Ponadto uwzględniono 5-stopniową skalę zagospodarowania [4]. Dla określenia poziomu koncentracji podstawowych czynników wytwórczych posłużono się metodyką proponowaną przez R o j e w s k i e g o [9]. Przy przeliczeniu zasobów siły roboczej na jednostki pełnozatrudnione wykorzystano współczynniki proponowane przez M i ę k u s a [8]. Poziom produktywności określono w oparciu o wielkość produkcji globalnej wyrażonej w jednostkach naturalnych i przeliczeniowych [10].

Dla scharakteryzowania badanych problemów w rolniczych spółdziel-

² Formy społeczno-gospodarcze obejmują formę własności i formę użytkowania; od nich zależy forma organizacyjna [7].

³ Z dniem 1 VII 1982 r. całe przedsiębiorstwo zostało przejęte przez Kombinat Rolno-Przemysłowy „Igloopol” w Dębicy, a siedziba przedsiębiorstwa przeniesiona została do Smolnika.

niach produkcyjnych (RSP) wybrano cztery jednostki (20% ogólnej ich liczby), przy czym dwie z nich, tj. RSP Łukowe i Wola Piotrowa, położone są w rejonie górskim, a RSP Biecz i Skołyszyn w rejonie podgórskim. Do badań szczegółowych wykorzystano informacje za okres 1965 do 1978, a w odniesieniu do powstałych później RSP Łukowe i Wola Piotrowa za okres od początku ich działalności. Wykorzystano również inne dostępne dane źródłowe. Założenia metodyczne są zbliżone do przedstawionych przy analizie gospodarki państwowej. Badając zmiany obszaru poszczególnych jednostek posłużono się metodą najmniejszych kwadratów w celu wyodrębnienia tendencji rozwojowych [6].

Analizę stanu zagospodarowania wszystkich działających wówczas 34 zespołowych gospodarstw rolnych kółek rolniczych w woj. krośnieńskim odniesiono do czterech regionów klasyfikacji opracowanej przez Starckla [11]. Najwięcej jednostek, tj. 13, znajdowało się w regionie III — Doły Jasielsko-Sanockie, 10 działało w regionie I — Bieszczady, w regionie IV zaś — Pogórze Strzyżowskie tylko 7, a w regionie II — Beskid Niski zaledwie 4. Badaniami objęto okres od 1975 roku, tj. od momentu utworzenia WZKR Krosno z siedzibą w Jaśle. Podstawowy materiał źródłowy zgromadzono wykorzystując dokumentację księgową WZKR.

Materiał źródłowy do badań rolnictwa indywidualnego stanowiły dane empiryczne zgromadzone na drodze ankietyzacji 90 gospodarstw specjalizujących się w produkcji roślinnej i zwierzęcej, działających na terenie trzech gmin: Dębowiec, Hączów i Sanok. Wyboru gmin dokonano w sposób celowy, kierując się przede wszystkim wysoką liczebnością gospodarstw specjalizujących się. Przy klasyfikacji badanych gospodarstw uwzględniono jedynie dwie grupy zgodnie ze specjalizacją działową. W tym miejscu należy zaznaczyć, że w grupie gospodarstw specjalizujących się w produkcji roślinnej 48% stanowiły jednostki ukierunkowane na produkcję warzyw gruntowych, a pozostałe prowadziły plantacje porzeczkowo-agrestowe. Natomiast w produkcji zwierzęcej 59% stanowiły gospodarstwa specjalizujące się w chowie bydła mleczno-opasowego, a 41% w chowie trzody mięsno-słoninowej.

•III. WIODĄCE CZYNNIKI KSZTAŁTUJĄCE PRODUKCJĘ ROLNICZĄ W GÓRACH

Przeprowadzone badania potwierdziły wielką złożoność gospodarowania w rolnictwie, spotęgowaną dodatkowo specyficznymi warunkami środowiska górskiego i podgórskiego. Efekty produkcyjne w rolnictwie — a są one głównym celem działalności człowieka — zależne są od wielu czynników, ich wzajemnych proporcji i nasilenia. Niemniej jednak naj-

ważniejsza rola w tym układzie przypada człowiekowi, organizatorowi procesu produkcyjnego, wykonawcy czynności wytwórczych i odbiorcy końcowych efektów gospodarowania. W większości przypadków niskich wyników produkcyjnych da się ustalić winę lub zaniedbanie człowieka na różnych etapach jego produkcyjnej działalności:

— przy niewłaściwym doborze czynników produkcyjnych lub kierunków gospodarowania,

— przy nieumiejętnym współdziałaniu z siłami przyrody w procesie wytwórczym,

— przy wadliwym zbiorze i przechowywaniu plonów.

Tego typu przypadki można było zaobserwować również w trakcie przeprowadzanej analizy. Obok nich jednak stwierdzono w wielu przypadkach właściwe w danych warunkach działania, przyczyniające się do rozwoju rolnictwa w górach i w rejonie podgórskim.

Prowadzone przez wielu autorów badania naukowe wskazują, że środowisko górskie wywiera decydujący wpływ na takie podstawowe ogniwa produkcji rolniczej jak: struktura użytkowania ziemi, systemy polowe, kierunki produkcji, wysokość produkcji i efektywność stosowania środków. Podkreślano równocześnie pierwszoplanowe znaczenie właściwego przebiegu granicy rolno-leśnej, a także prawidłowej struktury użytków rolnych.

Zasada prawidłowego kształtowania struktury użytków rolnych w warunkach górskich nie zawsze była w pełni przestrzegana, o czym świadczą wyniki badań Kubiczy [5], Jarosza [3] i Chilczuka [1]. Na terenach o znacznych spadkach i niesprzyjających warunkach klimatycznych występował zbyt duży udział gruntów orných, zarówno w gospodarstwach państwowych jak i w indywidualnych. Wynikało to między innymi z braku doświadczeń w zakresie gospodarowania na znacznych obszarach trwałych użytków zielonych. Do gospodarstw państwowych przenoszono metody organizacji produkcji z terenów nizinnych, zwłaszcza w pierwszym okresie zagospodarowania. W gospodarstwach indywidualnych przyczyną nieprawidłowych proporcji między gruntami ornymi a trwałymi użytkami zielonymi było przed 1947 rokiem przeludnienie agrarne, niski poziom kultury rolnej oraz tendencje do samozaopatrzenia. Konsekwencją takiego stanu rzeczy była niska produkcja i wysokie straty finansowe.

Badania Zabierowskiego [12] dowodzą, że aktualnie obserwuje się zarówno w gospodarstwach państwowych, jak i w szeregu gospodarstw chłopskich zjawisko postępującej transformacji nisko wydajnych gruntów orných, o zawodnym plonowaniu, na trwałe użytki zielone będące podstawą produkcji zwierzęcej.

Koncentracja ziemi, intensyfikacja produkcji pasz na użytkach zielonych oraz specjalizacja w produkcji żywca bydłęcego i mleka — jak stwierdza wielu autorów — powinny w rejonie górskim przynieść ko-

rzyści rolnikom, a także zapewnić większą ilość produktów dla społeczeństwa. Wymaga to jednak również odpowiednio rozwiniętej sieci handlu wiejskiego, usług produkcyjnych oraz poprawy zaopatrzenia w przemysłowe środki produkcji.

IV. RÓŻNICE W CHARAKTERZE PRODUKCJI RÓŻNYCH FORM SPOŁECZNO-GOSPODARCZYCH ROLNICTWA

Na wstępie należy stwierdzić, że warunki przyrodnicze w znacznej mierze dominują nad działalnością człowieka w rolnictwie górskim. Dotyczy to przede wszystkim takich ogniw produkcji rolniczej, jak: struktura użytkowania ziemi, systemy polowe, kierunki produkcji, poziom produkcji i efektywność środków. Województwo krośnieńskie jest bardzo zróżnicowane pod tym względem i obok generalnego podziału na rejon górski i podgórski wyróżnić można na jego terenie wiele specyficznych mikrorejonów. Zmienność warunków przyrodniczych wywiera swój wpływ na różnice w efektach produkcyjnych uzyskiwanych przez gospodarstwa należące do podstawowych sektorów polskiego rolnictwa. Wpływ ten jest wynikiem nierównomiernej lokalizacji gospodarstw na obszarze województwa. Nie można jednak za wszystko winić rzeczywiście trudnych warunków przyrodniczych. Niezadowalające wyniki produkcji, to nazbyt często skutki nierozważnej działalności człowieka, który doprowadza niejednokrotnie do degradacji szczególnych walorów środowiska górskiego.

Wykorzystując wyniki badań prezentowanych w niniejszym artykule przeprowadzono kompleksową charakterystykę poszczególnych form społeczno-gospodarczych rolnictwa województwa krośnieńskiego, którą przedstawiono poniżej.

Gospodarstwa państwowe w woj. krośnieńskim zajmowały w 1979 roku ok. 9% powierzchni ogólnej, 14,4% użytków rolnych, 6,4% gruntów ornych, 8% sadów i 29,1% trwałych użytków zielonych. Wskaźniki te dają orientację o charakterze produkcji, a na szczególną uwagę zasługuje bardzo wysoki udział trwałych użytków zielonych, które w strukturze użytków rolnych stanowią aż 66,5%. Większość gospodarstw państwowych położona jest w rejonie górskim i dlatego w poważnej mierze odczuwają one surowsze dla rolnictwa warunki klimatyczne, a także brak dostatecznej ilości rąk do pracy. W strukturze zasiewów ma miejsce wysoki udział rzepaku i kukurydzy uprawianej na paszę zieloną, a najbardziej wydajne są zboża i ziemniaki. Stosunkowo niska jest wydajność mleka od krowy. Specyficzne warunki przyrodnicze i struktura użytkowania ziemi powodują, że gospodarstwa państwowe w analizowanym okresie koncentrowały swoją uwagę na zwiększaniu skali produkcji zwierzęcej, a zwłaszcza

na chowie bydła opasowego. Drugim preferowanym kierunkiem produkcji był chów owiec.

Rolnicze spółdzielnie produkcyjne zajmowały w województwie zaledwie 2,2% użytków rolnych. Podobnie jak gospodarstwa państwowe charakteryzowały się wysokim udziałem trwałych użytków zielonych, wynoszącym 58,9% użytków rolnych. Ich struktura zasiewów nie odbiegała ale był on jednak wyższy niż w PGR-ach. Podobnie jak w tych ostatnich uprawiano się więcej kukurydzy na zielonkę, a mniej motylkowych wielood średniej wojewódzkiej. Mniejszy udział wykazywały jedynie okopowe, letnich. Plony roślin uprawnych kształtowały się w zasadzie na poziomie wojewódzkim. Wyższa była wydajność rzepaku i ziemniaków, natomiast bardzo niskie plony trwałych użytków zielonych. Kierunek produkcyjny spółdzielni można określić jako owczarsko-bydłęcy, przy czym jednostkowa wydajność mleka była bardzo niska. Rolnicze spółdzielnie produkcyjne woj. krośnieńskiego są w głównej mierze zlokalizowane w środkowej i północnej jego części. Tylko nieliczne znajdują się w rejonie górskim.

Zespołowe Gospodarstwa Rolne Spółdzielni Kółek Rolniczych istniały od 1975 roku i do 1979 roku dwukrotnie zwiększyły posiadaną powierzchnię gruntów⁴. W strukturze użytkowania ziemi trwałe użytki zielone dominowały w rejonie I i II, a grunty orne w dwóch pozostałych rejonach. Największy przyrost powierzchni wystąpił w rejonie III — Doły Jasielsko-Sanockie. W rejonie tym oraz w sąsiednim rejonie IV miał miejsce najbardziej niekorzystny rozłóg ziemi. Zaledwie 1,47% ziemi należącej do ZGR-ów pochodziło z wkładów członkowskich. Pozostała ilość była przejęta do zagospodarowania z Państwowego Funduszu Ziemi. Średnie zatrudnienie było bardzo niskie, gdyż wynosiło 3,4 osób na 100 ha użytków rolnych z wahaniami od 0,84 w rejonie II do 5,48 osób w rejonie III. We wszystkich rejonach występował w 1975 roku system gospodarczy paszowy i łąkowo-pastwiskowo-polowy typ produkcji roślinnej. W 1979 roku zmiana wystąpiła jedynie w rejonie IV na system zbożowo-paszowy i typ jęczmienno-owsiany. Kierunkiem produkcji zwierzęcej dla rejonu I i II było bydło i owce, dla rejonu III bydło—trzoda, a w rejonie IV trzoda chlewna.

Zespołowe Gospodarstwa Rolne osiągały niskie plony roślin uprawnych. Stwierdzano duże różnice w plonach między gospodarstwami znajdującymi się w tych samych warunkach, a to w większości na skutek nie przestrzegania jakości i terminów prac agrotechnicznych. W analizowanym okresie we wszystkich rejonach ZGR-y zwiększyły liczbę stanowisk w produkcji zwierzęcej, a mianowicie: 5-krotnie dla bydła i 2-krotnie dla trzody oraz 6-krotnie dla owiec (rejon I). Niska produkcyjność zwierząt

⁴ Według stanu z grudnia 1983 roku w woj. krośnieńskim działa nadal cztery ZGR-y, w których władaniu jest 172 ha ziemi.

spowodowana była złym przechowywaniem pasz, błędami w żywieniu i wadliwymi warunkami zoohigienicznymi.

Zasadnicze różnice między rejonami wystąpiły w produkcji towarowej ZGR-ów. W rejonie I była ona o 25% niższa od średniej wojewódzkiej i 62% od średniej krajowej. W rejonie II poziom produkcji towarowej był zbliżony do średniej wojewódzkiej, lecz o 49% był niższy od średniej krajowej. W pozostałych dwóch rejonach produkcja towarowa ZGR-ów przekraczała poziom wojewódzki i krajowy w następującej wysokości: w rejonie III o 141 i 22%, a w rejonie IV o 200 i 51%. Tak znaczne zróżnicowanie przestrzenne nie występuje w zasadzie w pozostałych typach społeczno-ekonomicznych gospodarstw.

Dla scharakteryzowania gospodarki indywidualnej badaniami objęto wybrane gospodarstwa specjalizujące się o nastawieniu na produkcję roślinną i zwierzęcą. Należały one w 74% do grup obszarowych od 2 do 7 ha. Średnia wielkość gospodarstwa o kierunku roślinnym wynosiła 5,3 ha, a o kierunku zwierzęcym 7,9 ha. Gospodarstwa roślinne posiadały bardziej zwarty kompleks użytków rolnych. W obu przypadkach grunty orne stanowiły około 66% użytków rolnych. W roślinnych występował większy udział plantacji wieloletnich, a w zwierzęcych trwałych użytków zielonych. Zasoby pracy były wyższe w przeliczeniu na jednostkę produkcyjną w gospodarstwach o kierunku zwierzęcym, lecz niższe w odniesieniu do 1 ha użytków rolnych. W gospodarstwach tych zatrudnieni mieli lepsze przygotowanie fachowe. Bardziej intensywne były gospodarstwa o kierunku zwierzęcym, przy czym zbyt niskie było w nich zużycie środków obrotowych w stosunku do posiadanych środków trwałych. Produkcja towarowa netto była wyższa w gospodarstwach roślinnych. Ogólnie należy stwierdzić, że specjalizacja w badanych gospodarstwach sprzyjała wzrostowi produktywności ziemi i siły roboczej.

V. PRZESTRZENNE ZRÓŻNICOWANIE PRODUKCJI W ROLNICZYCH SPÓŁDZIELNIACH PRODUKCYJNYCH

Prezentowane w niniejszym rozdziale zróżnicowanie przestrzenne produkcji rolniczej jest w pewnym stopniu kontynuacją rozważań zapoczątkowanych przy omawianiu ZGR-ów.

W rejonie górskim położone są spółdzielnie Łukowe i Wola Piotrowa, a w rejonie podgórskim Skołyszyn i Biecz. Charakterystyczny jest fakt, że spółdzielnie produkcyjne w rejonie podgórskim rozpoczynały swą działalność od produkcji roślinnej, a dopiero w dalszej kolejności rozwijały produkcję zwierzęcą. Odwrotna sytuacja miała miejsce w spółdzielniach górskich, w których pierwsza działalność wiązała się z wypasami inwenta-

rza. Aktualnie wyższy stopień zagospodarowania mają spółdzielnie podgórskie. W każdym jednak przypadku obserwuje się ściśle uzależnienie rozwoju produkcji zwierzęcej od postępów w produkcji roślinnej, a szczególnie od wzrostu wydajności użytków zielonych.

Charakterystyczną cechą RSP rejonu podgórskiego jest mniejszy obszar gospodarstwa, nie przekraczający na ogół 100 ha użytków rolnych. Spółdzielnie takie wykazują wysoki stopień zagospodarowania i poziom produkcji towarowej. Znacznie większe są RSP wieloobektowe (np. RSP Biecz 664 ha). Uwidacznia się w nich jednak brak wewnętrznej kooperacji produkcyjnej między obiektami, co wpływa na obniżenie stopnia ich zagospodarowania. Jakkolwiek optymalna wielkość gospodarstwa ma charakter względny i nie powinno być sztywnych normatywów w tym zakresie, to jednak praktyka gospodarcza wskazuje, że obszar spółdzielni produkcyjnej w rejonie podgórskim nie powinien być mniejszy od 200 ha użytków rolnych.

Przykładowym rozwiązaniem dla rejonu górskiego może być RSP Łukowe, spółdzielnia jednoobektowa o obszarze 374 ha i zwartym rozłogu ziemi, co pozwala na racjonalniejsze wykorzystanie trwałych użytków zielonych. Jeżeli występuje w gospodarce spółdzielczej działalność uboczna, to należy dążyć, by była ona możliwie bliska produkcji rolniczej, np. z zakresu przetwórstwa rolnego.

VI. ZMIANY OBSZAROWE JEDNOSTEK PRODUKCYJNYCH W ROLNICTWIE

Odzwierciedlenie wpływu zmiany obszaru gospodarstwa na poziom i charakter produkcji rolniczej dotyczyło w szczególności PPGR w Lutowiskach oraz czterech badanych spółdzielni produkcyjnych.

PPGR w Lutowiskach, przedsiębiorstwo wieloobektowe, w okresie swojego przeszło 20-letniego istnienia wykazywało znaczne przeobrażenia w zakresie organizacyjnym i produkcyjnym. W latach 1958—1960 charakteryzowało się ono I stopniem zagospodarowania w produkcji roślinnej, osiągając stopień III dopiero po 1970 roku. Wyższy IV stopień zagospodarowania w produkcji zwierzęcej osiągnięty został dopiero po 15 latach działalności przedsiębiorstwa. Do 1973 roku produkcja była prowadzona systemem ekstensywnym, a w 1979 roku można było ją zakwalifikować tylko jako mało intensywną. Po 1970 roku nastawienie produkcyjne pastewno-hodowlane przekształciło się w hodowlano-pastewne. Istniały pełne przesłanki ku temu, by przedsiębiorstwo to miało nastawienie czysto hodowlane. Zmianie ulegały kierunki produkcji roślinnej i zwierzęcej. W latach 1958—1971 dominował w produkcji roślinnej kierunek pastewno-zbożowy, do którego przedsiębiorstwo ostatnio powracało. W latach

1972—1977 miało ono czysty kierunek pastewny. W produkcji zwierzęcej do 1964 roku występował kierunek owczarsko-bydłęcy z bydłem mlecznym, który po tym okresie uległ zmianie na kierunek bydłęcy z młodym bydłem opasowym.

W okresie istnienia przedsiębiorstwo zwiększyło ogólną powierzchnię o 59%. Częste zmiany w zasobach ziemi utrudniały właściwe gospodarowanie gruntami rolnymi, co nie pozostawało bez wpływu na wyniki produkcyjne. Szczególne trudności wyłaniały się przy przejmowaniu gruntów z Państwowego Funduszu Ziemi. Powstawały wówczas zaburzenia w relacjach pomiędzy majątkiem trwałym, ziemią i zatrudnieniem.

Nie ulega wątpliwości, że relacje te wywierają istotny wpływ na techniki wytwarzania oraz na organizację gospodarstwa. Badając stopień koncentracji majątku trwałego w ujęciu kompleksowym zastosowano cząstkowe i łączne współczynniki względnej koncentracji [9], rozpatrując środki trwałe w dwóch wariantach, a mianowicie środki trwałe brutto ogółem, łącznie z budynkami mieszkalnymi, socjalnymi urządzeniami kulturalno-oświatowymi itp. oraz tylko produkcyjne środki trwałe. Wielkość odchylenia cząstkowych współczynników koncentracji od jedności charakteryzuje stopień dysproporcji między majątkiem trwałym a pozostałymi czynnikami.

Zaobserwowano, że zróżnicowanie poziomu cząstkowych współczynników względnej koncentracji majątku trwałego brutto względem obszaru (W_1) zależało w dużym stopniu od stabilizacji struktury organizacyjnej przedsiębiorstwa.

W okresach przyłączania nowych zakładów i obiektów następowało wyraźne obniżenie współczynnika koncentracji majątku trwałego, czyli niedoinwestowanie.

Stanowiło to konsekwencję przejmowania ziemi o niskim uzbrojeniu technicznym. A oto przykłady:

$W_1 = 0,58$ — rok 1962/64 — przyłączenie zakładu Smolnik,

$W_1 = 0,65$ — rok 1973/74 — przyłączenie zakładu Tarnawa,

$W_1 = 0,87$ — rok 1969/70 — przekazanie przedsiębiorstwa pod zarząd Ministerstwa Sprawiedliwości.

$W_1 = 0,74$ — rok 1974/75 — przyłączenie zakładu Czarna.

W pewnych przypadkach (jak przyłączenie zakładu Czarna) wystąpiło wysokie uzbrojenie techniczne, ale było ono niedostosowane do warunków produkcji. Ujemne oddziaływanie zmian organizacyjnych na produkcję utrzymywało się z reguły przez okres dwóch kolejnych lat. Czynnikiem regulującym w sensie pozytywnym była tu stabilizacja personalna kierownictwa przedsiębiorstwa.

Relacja ziemia : praca : majątek produkcyjny są wynikiem intensywności organizacji i produkcji oraz koncentracji podstawowych czynników wytwórczych. Z uwagi na trudności w uzyskaniu danych dla całego okresu analizy ograniczano się do czasu zawartego między latami gospodarczy-

Tabela 1 — Table 1

Przeciętne relacje ziemia:praca:majątek produkcyjny:produkcja *
Average relations between soil:labour:production assets:production *

Wyszczególnienie Items	Jednostki miary Units	PPGR Lutowiska		Gospodarstwa państwowe State farms 1978	
		1972/73	1978/79	kraj Poland	woj. kroś- nieńskie province Krosno
Ziemochłonność Consumption of soil	ha	0,08	0,06	0,03	0,04
Pracochłonność Consumption of labour	godzin hrs	18,00	15,00	11,00	13,00
Kapitałochłonność Consumption of capital	tys. zł thous. zł	8,91	6,29	13,90	10,28
Współczynnik nasycenia środ- kami produkcji Coefficient of saturation by means of production	x	0,11	0,26	—	—
Współczynnik koncentracji majątku produkcyjnego Coefficient of concentration of production assets	x	0,99	1,14	—	—

* W odniesieniu do 1000 zł wartości produkcji globalnej,

* As compared to 1000 zlotys of value of global production.

mi 1972/73 i 1978/79. W tabeli 1 zestawiono dane charakteryzujące ziemiochłonność, pracochłonność i kapitałochłonność produkcji PPGR Lutowiska na tle gospodarki państwowej w kraju i woj. krośnieńskim.

W roku 1978/79 nastąpiło zmniejszenie ziemiochłonności produkcji o 25% w porównaniu do roku 1972/73, przy czym była ona wyższa o 100% w porównaniu do poziomu krajowego i o 50% do poziomu wojewódzkiego. Większe są także nakłady pracy żywej odpowiednio o: 16,5, 36,3 i 15,4%. Niższa jest natomiast kapitałochłonność produkcji. Spadkowa tendencja kapitałochłonności jest zjawiskiem ekonomicznie korzystnym, pod warunkiem, że towarzyszy jej właściwa proporcja między środkami trwałymi i obrotowymi. Badane przedsiębiorstwo charakteryzuje się dość niskim współczynnikiem nasycenia środków trwałych środkami obrotowymi (SO : St = 0,26) świadczącym o niepełnym wykorzystaniu środków trwałych. Koncentracja majątku trwałego produkcyjnego kształtuje się na poziomie zbliżonym do optymalnego.

Znacznie większe nasilenie zmian obszarowych wystąpiło w analizowanych spółdzielniach produkcyjnych. I tak w stosunku do stanu wyjściowego RSP Biecz zwiększyła swój obszar 12-krotnie, RSP Łukowe 2-krotnie, a RSP Wola Piotrowa 3-krotnie (ta ostatnia w okresie 4 lat swej działalności). Zmiany te wpłynęły na zaburzenie optymalnych dla danych

warunków relacji pomiędzy siłą roboczą a ziemią. W RSP Biecz i Skołyszyn przejęcie gruntów PFZ do zagospodarowania wpłynęło na zmianę typu produkcyjnego. W RSP Biecz i Łukowe miało miejsce obniżenie się stopnia intensywności organizacyjnej w produkcji zwierzęcej. Wyrównanie poziomu tej intensywności następowało już z reguły po jednym roku. Przyczyniało się do tego zwiększenie obsady bydła i trzody chlewnej lub jak w przypadku RSP Skołyszyn rozwój produkcji szklarniowej.

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że spółdzielnie dość chętnie korzystały z gruntów PFZ, gdyż była to ziemia wolna, na której ciążyło tylko jedno zobowiązanie — dobre jej zagospodarowanie. Przejmując natomiast ziemię z wkładów członkowskich spółdzielnia musiała się liczyć z koniecznością zapewnienia nowemu członkowi nie tylko pracy, ale i odpowiednich warunków socjalno-bytowych. W trakcie badań spółdzielcy zwracali uwagę na zbyt duże oddalenie i rozdrobnienie gruntów PFZ, brak budynków, maszyn bądź siły roboczej gwarantujących szybkie i racjonalne zagospodarowanie ziemi.

Kupno i dzierżawa stanowią bardzo rzadko praktykowaną formę powiększania gospodarstw spółdzielczych. W badanych jednostkach miało to miejsce tylko w RSP Biecz. Grunty te były dzierżawione od gospodarstw dwuzawodowych.

Reasumując należy stwierdzić, że system gospodarowania w jednostkach wielkoobszarowych nie ulega zmianie, jeżeli nie zmieniają się zasoby ziemi. Stabilizacja gospodarstwa pod względem obszarowym sprzyja prawidłowemu przebiegowi intensyfikacji produkcji i podnoszeniu jej poziomu.

Innego typu prawidłowości zaobserwowano w gospodarstwach indywidualnych, szczególnie podejmujących specjalizację. Ograniczone zasoby ziemi — na skutek znacznego rozdrobnienia gospodarstw — są często czynnikiem hamującym pełny ich rozwój i zachowanie optymalnych proporcji wewnętrznych.

VII. WNIOSKI

Przedstawione w niniejszym artykule wyniki badań pozwoliły na wysunięcie następujących ogólniejszych wniosków:

1. Dostosowanie charakteru produkcji rolniczej i wewnętrznych relacji ziemia:praca:kapitał do specyfiki środowiska przyrodniczego należy uznać za wiodący problem w rolnictwie.

2. Podejmowane działania organizacyjne, a przede wszystkim zabiegi produkcyjne, nie mogą pozostawać w sprzeczności z panującymi w przyrodzie prawami. W przeciwnym razie zaburzenia z tego tytułu wcześniej czy później odbiją się ujemnie na wynikach produkcyjnych.

3. Różnice pomiędzy poszczególnymi sektorami w rolnictwie nie powinny wynikać z tytułu odmienności organizacyjnych czy umiejętności gospodarowania, lecz winny być jedynie uwarunkowane lokalizacją w różnych warunkach przyrodniczych. Ale i te mogą być niwelowane przez dobór odpowiednich kierunków produkcyjnych i właściwe relacje między czynnikami produkcji.

4. Zachodzi potrzeba opracowania określonego modelu organizacyjnego oraz uzasadnionego programu inwestycyjnego dla gospodarstw państwowych rejonu górskiego. Każde z tych gospodarstw powinno mieć opracowany projekt gospodarczego urządzenia.

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Organizacji Handlu Wiejskiego w Rzeszowie
Akademii Rolniczej w Krakowie

LITERATURA

- [1] Chilczuk M., *Kierunki rozwoju gospodarczego Bieszczad w planie perspektywicznym*, „Zesz. Probl. Post. Nauk Rol.”, z. 19, 1959, s. 37-93.
- [2] *Encyklopedia ekonomiczno-rolnicza*, PWRiL, Warszawa, 1964.
- [3] Jarosz W., *Produkcja rolnicza w Bieszczadach na tle warunków środowiska przyrodniczego*, „Probl. Zagosp. Ziem Gór.”, z. 16, 1976, s. 183—202.
- [4] Kopeć B., *Metoda wskaźników i dat granicznych w określaniu systemu gospodarczego*, „Zagadn. Ekon. Rol.”, nr 1, 1964.
- [5] Kubica J., Gawlikowski Z., *Struktura władania ziemią i inwentarzem żywym w karpaccim rejonie górskim*, „Probl. Zagosp. Ziem Gór.”, z. 2 (15), 1967, s. 19—40.
- [6] Kwiecień W., *Metody statystyczne*, UMCS w Lublinie, Wydż. Ekon., 1969.
- [7] Manteuffel R., *Ekonomika i organizacja gospodarstwa rolniczego*, PWRiL, Warszawa 1979.
- [8] Miękus K., *Ekonomika rolnictwa, Taksacja rolnicza*, AR—SGGW Warszawa, 1971 (skrypt).
- [9] Rojewski M., *Czynniki kształtujące poziom produkcji w PGR*, PWRiL, Warszawa 1974.
- [10] Rychlik T., Kosieradzki M., *Podstawowe pojęcia w ekonomice rolnictwa*, PWRiL, Warszawa 1978.
- [11] Starkel L., *Charakterystyka rzeźby Polskich Karpat i jej znaczenie dla gospodarki ludzkiej*, „Probl. Zagosp. Ziem Gór.”, z. 10, 1977 s. 75—150.
- [12] Zabierowski K., *Kierunki rozwoju gospodarczego w warunkach obszaru chronionego krajobrazu na przykładzie Bieszczadów*, „Probl. Zagosp. Ziem Gór.”, z. 16, 1976, s. 121—130.
- [13] *Zbiór zadań z ekonomiki, organizacji i rachunkowości gospodarstw rolnych*, pod red. R. Manteuffla, PWRiL, Warszawa 1977.

Kazimierz Zabierowski, Maria Mora, Teresa Olbrycht,
Henryka Sieńko

CHARACTER AND METHODS OF PRODUCTION IN VARIOUS KINDS
OF SOCIAL ECONOMY IN AGRICULTURE OF THE PROVINCE OF KROSNO

Summary

The authors conducted investigations in the years 1979—1980 to reflect the causes conditioning transformations in the character and methods of production in various forms of social economy in the agriculture of province Krosno. The agricultural enterprise Lutowska was selected to represent state agronomy. The cooperative sector in the mountains was represented by cooperative farms Łukowe and Wola Piotrowa, in the foothills by cooperative farms Biecz and Skołyszyn. Corporation farms belonging to the Cooperative of Agricultural Circles (numbering 34 farms) were analyzed in four groups. The reference material for investigation in private farms was made up of empiric data collected in questionnaires from 90 farms specializing in plant production and animal production in the village groups Dębowiec, Haczów, and Sanok.

The investigations confirmed the existence of a great complexity of economy in agriculture, still more enhanced by the specific conditions of a foothill or mountain environment. An adaptation of the character of agricultural production and of the internal relations soil-labour:capital to the specific character of the natural environment must be regarded as the leading problem in agriculture. The differences between various forms of social economy in agriculture should be the result only of the localization of economic units in different conditions of environment. But these, too, may be lessened by a good selection of adequate directions of production and proper relations between the factors of production.

Institute of Agricultural Economics and Organization of Rural Commerce, Rzeszów
Agricultural University, Kraków

Казимеж Заберовски, Мария Мора, Тэрэса Ольбрыхт,
Генрика Сенько

ХАРАКТЕР И СПОСОБ ПРОИЗВОДСТВА В РАЗНЫХ
ОБЩЕСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФОРМАХ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА
КРОСНЕНСКОГО ВОЕВОДСТВА

Резюме

Целью исследований, проводимых в 1979 и 1980 годах, было отражение причин, вызывающих преобразования в характере и способе производства в разных общественно-экономических формах сельского хозяйства кросненской области. Как представитель государственного сельского хозяйства было избрано сельскохозяйственное предприятие Лютовиска. В кооперативном секторе учтено в горном районе СХПК (= сельскохозяйственный производственный кооператив) Луковэ и Воля Пётрова, а в предгорном районе СХПК Беч и Сколышин. Коллективные хозяйства, принадлежащие к кооперативам сельскохозяйственных кружков, в количестве 34 были проанализированы в четырёх группах. Первоисточниковый материал для исследований в единоличном сельском хозяйстве составляли эмпирические данные, нагромождённые путём анкетизации 90 хозяйств, специализирующихся в растениеводстве и животноводстве в гминах: Дэмбовец, Хачов и Санок.

Исследования подтвердили большую сложность ведения сельского хозяйства, добавочно осложнённую специфическими условиями горной и предгорной среды. Приспособление характера сельскохозяйственного производства и внутренних соотношений земля : труд : капитал к специфике природной среды следует признать ведущей проблемой в сельском хозяйстве. Разницы между различными общественно-экономическими формами сельского хозяйства должны быть результатом лишь размещения хозяйственных единиц в различных биотопных условиях. Но и те могут быть нивелированы подбором соответствующих производственных направлений и соответствующими реляциями между факторами продукции.

Институт экономики сельского хозяйства и организации сельской торговли
в Жешове Сельскохозяйственной Академии в Кракове